

devadesátých let zastaven režimem Islama Karimova. Posléze došlo podle Rasanayagama k přesunu islámu do sféry soukromí a poznávání vlastní muslimské identity se stalo vnitřním hledáním morálky a tradice. Jednotlivci tak přicházejí k poznání, co to znamená být muslim, ne prostřednictvím celospolečenské debaty, ale prostřednictvím společenské interakce a účasti na každodenních rituálech své komunity.

Kniha Johana Rasanayagama *Islam in Post-Soviet Uzbekistan: The Morality of Experience* je fascinujícím popisem cesty jedince za vlastní identitou a hledáním jeho místa ve společnosti. Především zaujme velkým množstvím jednotlivých příběhů a profilů místních lidí, které vytvářejí mozaiku režimem ztěžované cesty Uzbeků za znovuobjevením národních tradic a kultury. Autorovi je nicméně nutno vytknout přílišný důraz na druhou část knihy, která se zabývá léčením prostřednictvím duchů a samotnými léčiteli, která působí oproti první polovině zbytečně zpomaleným tempem. Kromě toho se Rasanayagam poměrně často dopouští toho, že některé důležité závěry až příliš často opakuje. Například to, že muži bez obřízky si nemohou najít nevěstu či že muži po čtyřicítce více tíhnou k islámu, se v textu dozvíme podle mého názoru až příliš často a navíc hned za sebou.

Kromě těchto drobností nezbyvá než knihu doporučit všem zájemcům o vývoj islámu a společnosti v Uzbekistánu. Největší přínos knihy spatřuji v tom, že se snaží odpoutat od západní optiky, která pohled na uzbecký vývoj značně zkresluje. Západní koncepty duality mezi tělem a duší či mezi světským a sakrálním jsou podle Rasanayagama pro středoasijskou realitu naprosto nevhodné. Zdejší lidé žijí ve světě, ve kterém nepanuje jasná hranice mezi duchovním a materiálním prostorem, a stejně tak mezi společenskou interakcí a vyznáváním islámu. Kniha Johana Rasanayagama dovoluje čtenáři přehodnotit vlastní vnímání reality ovlivněné západním kulturně-politickým diskursem. Schopnost odhlédnout od svého běžného pohledu na lidskou společnost je rozhodně něco, co je v dnešním globalizujícím se světě velmi potřebné.

Václav Lídí

Erica Marat, **The Military and the State in Central Asia: From Red Army to Independence**. New York: Routledge, 2010, 176 s. ISBN 978-0-415-49347-5

Publikace *The Military and the State in Central Asia: From Red Army to Independence* vyšla roku 2010 v nakladatelství Routledge jako devatenáctý díl ediční řady věnované Střední Asii. Její autorka, Erica Marat, v současnosti působící při American University ve Washingtonu, D.C., je odbornicí na vojenské instituce a budování státu v postkoloniálních zemích, zejména se zaměřením na oblast postsovětské Střední Asie. V recenzované knize analyzuje roli vojenských institucí v kontextu vnitropolitického vývoje a budování nově nezávislých států středoasijského regionu. Díky tomu, že čerpá ze širokého spektra zdrojů – nejen dokumentů nebo odborných publikací, ale i, a to především, rozhovorů s politiky, příslušníky ozbrojených sil, veterány, jakož i experty na danou problematiku ze Střední

Asie, Evropy a Spojených států –, podává množství kontrastních a zároveň vzájemně se doplňujících pohledů na okruh zkoumaných témat.

První kapitola začíná velmi vzdálenou historií. Soustřeďuje se na vývoj ozbrojených sil ve Střední Asii od pádu carského režimu a nastolení moci sovětů v této oblasti. Výběr daného období autorka vysvětluje tím, že v případě příchodu Rudé armády šlo o vůbec první sovětskou státní instituci, která se do regionu dostala a která následně měla hlavní zásluhu na jeho konsolidaci, sovětizaci a modernizaci, a to několik let před samotným národnostním rozhraničením a vytvořením jednotlivých sovětských republik. Většina kapitoly se věnuje konkrétním historickým událostem s důrazem na počátek 20. let (průběh rekrutování vojáků v Turkestánu, potlačení povstání basmačů, postup Sovětů při podmaňování Chivy a Buchary a upevňování vojenských i ideologických struktur Rudé armády). Stručněji pak nastiňuje i vývoj během druhé světové války. Tu hodnotí jako další významné období, v němž ozbrojené síly – podobně jako již dříve v případě ruské občanské války – přispěly k upevnění kolektivního národního a třídního vědomí. Autorka se na příkladech vybraných aspektů fungování ozbrojených sil snaží ukázat, že odkaz a praktiky Rudé armády přetrvávají v různých formách dodnes. Témata vztahující se k současnosti jsou ale bohužel potlačena místy přehnanou reflexí téměř sto let vzdálených událostí, které – přestože v historii regionu nepochybně hrály důležitou roli – se do tematického rámce celé knihy příliš nehodí.

K nepřiliš ucelenému dojmu z četby přispívá i opomenutí tří desetiletí vývoje a skokový přechod od druhé světové války rovnou k válce v Afghánistánu, které se věnuje druhá kapitola. V ní je namísto vylíčení konkrétního průběhu a cílů této operace položen důraz spíše na to, jakým způsobem v ní získané vojenské zkušenosti Sovětů ovlivnily další vývoj Střední Asie. Díky využití rozhovorů s přímými účastníky afghánské kampaně se autorce podařilo přiblížit jiný (a alespoň na Západě méně častý) pohled na sovětskou intervenci v Afghánistánu – událost, kterou veteráni dodnes považují za projev svého patriotismu a odvahy, a tedy i zdroj osobní a národní hrdosti. Přibližuje také způsob fungování sovětské armády, v jádru mnohonárodnostní struktury, a v souvislosti s tím poukazuje na roli afghánské války v prohlubování etnických rozdílů a konfliktů uvnitř Sovětského svazu. Zároveň s tím upozorňuje také na blízkost názorů a pozic účastníků afghánské kampaně napříč jednotlivými národy a zeměmi, kterou chápe jako výsledek indoktrinace v sovětské armádě. Širší přesahy do současnosti pak analyzuje zejména prostřednictvím popisu fungování svazů veteránů afghánské války. Jejich členové, přestože měli v závislosti na zemi původu mnohdy odlišné zkušenosti z války (například působení Tádžiků primárně coby překladatelů se odrazilo i na nižším počtu obětí oproti občanům ostatních republik a tím i na relativně malém významu veteránských organizací v Tádžikistánu), se nyní výrazně angažují ve veřejném životě prakticky všech postsovětských středoasijských států a hrají specifickou roli v utváření institucí nesměle se rodící občanské společnosti. Kapitola zabývající se afghánskou válkou je jako celek velmi originální právě díky tomu, že těží z osobních rozhovorů a tím ukazuje podstatně jiný a neotřelý pohled. Především jej dokáže podat srozumitelně, takže je ve výsledku dobře uchopitelný – což neznamená, že se s ním lze bez výhrad ztotožnit, ale otevírá prostor k přehodnocení toho, jak může být daný konflikt také vnímán.

Třetí kapitola se zabývá rolí vojenských institucí v procesu budování nezávislých států po roce 1991. Výstižně přibližuje hlavní události přelomu 80. a 90. let vedoucí k rozpadu Sovětského svazu, především s důrazem na roli ozbrojených sil v celém dění. Zajímavým způsobem pojednává i o Společenství nezávislých států – v této souvislosti analyzuje především odlišné pohledy jednotlivých aktérů na to, jakou podobu by tato organizace měla mít, a napomáhá tak pochopit důvody relativního neúspěchu v realizaci některých jejích původních cílů (zejména v případě zájmu některých států na udržení společné armády). Ve vojenské oblasti autorka poukazuje na výrazný důsledek osamostatnění středoasijských republik v podobě nerovnoměrného rozdělení někdejší sovětské armádní infrastruktury. Z toho nejvíce profitoval Kazachstán, ten v důsledku rozpadu Sovětského svazu dokonce zdědil jaderné zbraně, a také Uzbekistán; naopak Tádžikistánu se dostalo jen minimum vojenských zdrojů, a Kyrgyzstán se zase ocitl zcela odříznut od vojenského průmyslu. Tato asymetrie měla za následek vytvoření vojensky slabších a silnějších států, situace, jež přetrvává v regionu až do současnosti.

Následně se autorka věnuje formování vojenských institucí v období po osamostatnění jednotlivých středoasijských zemí. Na celý proces nahlíží jako na reprezentativní příklad vývoje budování státních institucí vůbec – to proto, že se v něm odráží jak dědictví sovětských struktur, tak i – zejména zpočátku – jejich neschopnost fungovat efektivně. Kromě fyzických relikvů sovětské přítomnosti v podobě zděděné vojenské techniky, základů a koneckonců i ruských jednotek na území nově nezávislých států analyzuje také ty abstraktnější jako šikanu či propojení civilní a vojenské moci. Na závěr zkoumá problematiku utváření vojenských a bezpečnostních strategií jednotlivých středoasijských zemí – v části, která tvoří jádro a pravděpodobně vůbec nejzajímavější pasáž celé knihy. Prostřednictvím analýzy vnitřního vývoje, přístupu jednotlivých zemí k ozbrojeným složkám (který přibližuje skrze porovnání obsahu i doby přijetí jejich vojenských doktrín) a odlišného vnímání bezpečnostních hrozeb vyzdvihuje vzájemné podobnosti i rozdíly, a ve výsledku tak dochází k osvětlení širších mezinárodních souvislostí a specifík vnější orientace jednotlivých zemí regionu.

Regionální bezpečnostní struktury jsou ostatně námětem čtvrté kapitoly, příhodně pojmenované „Ruský medvěd vs. asijský tygr“, v níž autorka analyzuje dvě nejvýznamnější vojensko-politické organizace působící ve Střední Asii – Šanghajskou organizaci pro spolupráci a Organizaci smlouvy o kolektivní bezpečnosti. Po přiblížení okolností jejich vzniku, hlavních cílů, institucionální struktury, jakož i činnosti obou organizací je autorka vzájemně porovnává – a nachází jak četné paralely, tak četné rozdíly. Hlavní odlišnost spatřuje ve vnímání bezpečnostních hrozeb: zatímco nosným principem Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti je závazek členských států považovat útok proti některé ze smluvních stran za útok proti všem, v případě Šanghajské organizace pro spolupráci se jedná hlavně o boj proti tzv. „třem zlům“ – terorismu, separatismu a náboženskému fundamentalismu. Odlišné zaměření obou organizací se nicméně už tolik neodráží v praxi – pod jejich hlavičkou totiž proběhlo několik společných vojenských cvičení, která měla často podobný scénář i průběh. Význam těchto cvičení pro země Střední Asie spočívá v tom, že se jejich

prostřednictvím zejména vojensky slabší státy jako Kyrgyzstán a Tádžikistán mohou dostat do kontaktu s moderními technologiemi, které používají Rusko a Čína, a získat tak zkušenosti i větší důvěru ve vlastní ozbrojené síly. Snahy Ruska i Číny ustavit prostřednictvím vojenské spolupráce dlouhodobější kontakty s ekonomicky významnějším Kazachstánem, Uzbekistánem a Turkmenistánem se však tímto způsobem naplnit doposud zcela nedaří. Právě soupeření o silnější regionální vliv mezi Organizací smlouvy o kolektivní bezpečnosti, vedenou Ruskem, a Šanghajskou organizací pro spolupráci, v níž hraje dominantní roli Čína, je zdrojem jejich vzájemné rivality a také důvodem, proč si v mnoha oblastech konkurují. Jednostranné vojenské zaměření Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti a omezené možnosti jejího rozšiřování dané sovětskou minulostí však nahrávají rostoucím ambicím Šanghajské organizace pro spolupráci a prosazování zájmů stále asertivnější Číny. Ta už dosáhla toho, že Střední Asie není považována jen za ruský, ale stále více i za čínský „zadní dvorek“ – částečně i kvůli neúspěchu veškerých dosavadních snah o to vytvořit funkční rámec pro užší spolupráci zemí regionu (jako byl třeba projekt Středoasijské unie, zahrnující pouze pět postsovětských republik).

Pátá kapitola přidává k významným hráčům v oblasti ještě Spojené státy a další západní země, které se zde angažují zejména prostřednictvím Severoatlantické aliance. Ta už v polovině 90. let iniciovala vytvoření Středoasijského mírového praporu Centrasbat a dále prostřednictvím programu Partnerství pro mír podporovala reformu místních ozbrojených sil. Jak ale autorka vysvětluje, ani v jedné z těchto snah NATO příliš neuspělo – společný mírový prapor totiž nedokázal efektivně zareagovat na reálné bezpečnostní hrozby (především v případě tzv. batkenských válek v letech 1999 a 2000) a odpovídající reforma ozbrojených sil proběhla pouze v Kazachstánu. Větší aktivita NATO se pak pojí až s rokem 2001 a zahájením operace Trvalá svoboda v sousedním Afghánistánu v odpověď na teroristické útoky z 11. září. Zejména dohody Spojených států s Kyrgyzstánem a Uzbekistánem o zřízení amerických vojenských základů na jejich území a zvýšená přítomnost Západu představují principiálně nový aspekt regionálních vztahů, který se v různých státech odráží různým způsobem. I proto je na následujících stránkách dán prostor analýze odlišných pohledů jednotlivých středoasijských zemí na rostoucí západní angažmá v regionu, která odhaluje i širší souvislosti, mimo jiné v konfrontaci s pozicí Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti a Šanghajské organizace pro spolupráci. Tak například v případě Kyrgyzstánu autorka přibližuje formování veřejného mínění v otázce americké vojenské přítomnosti a poukazuje na silný vliv ruských médií. Ten je rovněž jedním z důvodů silně proruských názorů a udržování – i tak především ve vojenských kruzích tradiční – nedůvěry vůči Spojeným státům.

V závěrečné, šesté kapitole se autorka navrácí k problematice transformace ozbrojených sil ve Střední Asii, s důrazem na přechod od sovětské internacionální armády k postsovětským národním armádám v důsledku zestátnění ozbrojených sil v jednotlivých nově nezávislých státech. Autorka dává do souvislosti procesy budování státu a budování národa, utváření novodobých státních ideologií i snahy politických elit upevnit jejich prostřednictvím svou moc. Zkoumá vliv té které vládnoucí ideologie na ozbrojené síly, snahy o její

zakotvení ve vojenských institucích a provázání s výkonem služby. Díky analýze a porovnání propagované ideologie v jednotlivých zemích nachází mezi nimi některé shodné rysy, jež jsou nejviditelnější v příbězích o velkých národních hrdinech z historie či v prastarých mýtech, které mají ztělesňovat nejlepší kvality konkrétního národa a také základní hodnoty spojované s vojenskou službou. Ať už se jedná o nomádské tradice jako v Kazachstánu a Kyrgyzstánu nebo o odkaz velkých historických říší jako v případě Uzbekistánu a Tádžikistánu (specifický Turkmenistán představuje co do státní ideologie extrém i ve středoasijském kontextu), důraz je podobně jako za sovětských dob vždy kladen na silné vlastenectví. To se ale ve všech případech odvíjí spíše od příslušnosti k titulární národnosti než od občanství, což v podmínkách mnohonárodnostních států samozřejmě způsobuje problémy. Civilní nacionalismus ve Střední Asii doposud neměl možnost zapustit hlubší kořeny, neboť jádro státní ideologie ve všech sledovaných zemích je provázáno s etnickým nacionalismem a etnocentrismem. To se odráží i ve fungování ozbrojených složek v jednotlivých zemích a jejich neschopnosti vzájemně spolupracovat na mezistátní úrovni.

Knize jako celku bohužel škodí to, že se snaží pokrýt velmi vzdáleně související témata a časová období, takže například celá první kapitola budí dojem, jako by byla vytržena z jiné publikace, a přesto, že je sama o sobě zajímavá, v kontextu celé knihy nedává valný smysl. Snaha začít výklad od počátků formování Rudé armády přispěla k tomu, že celek působí poměrně nesourodě. Až počínajíc třetí kapitolou se autorka dostává k jádru knihy, věnuje se relevantním tématům, je konkrétní a věcná a není jí téměř co vytknout – snad jen že je občas příliš stručná a nevyužívá více prostoru a potenciálu, které jí téma nabízí. Problematiku související s přítomností amerických základů by bylo možno v páté kapitole určitě podrobněji rozvést, stejně tak i roli Evropské unie. Vzhledem k tematickému zaměření celé publikace pak působí překvapivě některé chyby, ačkoliv jich není mnoho: například výkladu o „civilních kauzalitách“ (str. 11, 22, 36) nebo „protirežimních zlomcích“ (str. 64) se určitě dalo vyhnout (generální tajemník Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti Nikolaj Borduža, který byl v textu – str. 89, 92, 96 – rovnou přejmenován na Borudžu, by nepochybně souhlasil). Celá publikace nicméně i přes výše zmíněné nedostatky poskytuje čtenáři pestrou škálu poznatků a představuje kvalitní a fundovanou studii vývoje ozbrojených sil v zemích postsovětské Střední Asie. Její hlavní přínos spočívá ve vykreslení paralel mezi současností a sovětskou minulostí a s tím i ve vysvětlení možných přesahů budování ozbrojených sil v jednotlivých zemích, porovnání jejich přístupů a zasazení tohoto procesu do regionálního kontextu. Zdánlivě úzké téma vztahu ozbrojených sil a budování státu tak získává značnou výpovědní hodnotu o politických souvislostech vývoje nově nezávislých států postsovětské Střední Asie a o mezinárodních vztazích v regionu.

Sabina Nováková